

УДК 81'25:004

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.2.26>

ВІДТВОРЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНИХ ТВОРАХ (НА ПРИКЛАДІ СЕРІЇ ФІЛЬМІВ «ЗОРЯНІ ВІЙНИ»)

RENDERING OF PROPER NAMES IN SCIENCE FICTION (BASED ON “STAR WARS” MOVIE SERIES)

Конкульовський В.В.,

*orcid.org/0000-0003-0950-8508**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри теорії і практики перекладу**Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

Мамрош І.Я.,

*orcid.org/0009-0005-9927-6473**студентка I курсу магістратури факультету іноземних мов**Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

З кожним роком жанр наукової фантастики стає ще популярнішим в Україні, а тому зростає потреба у перекладі такої англійської продукції. Зараз ведеться активна робота над гідним представленням книг та фільмів даного жанру на українському ринку. У процесі перекладу науково-фантастичних творів можна стикнутися із багатьма суперечливими та складними питаннями, зокрема відтворенням власних назв. Незважаючи на велику кількість наявних матеріалів, присвячених дослідженню різних аспектів відтворення власних назв, необхідно детальніше систематизувати теорію та розглянути конкретні приклади застосування цієї теорії, зокрема у сфері кіноперекладу.

У статті розглянуто основне визначення терміну «наукова фантастика» та як цей жанр розвинувся із літературного у кінематографічний, а також зазначено чому фільм «Зоряні війни» є одним із найяскравіших представників цього жанру.

Оскільки у даному творі присутня велика кількість власних назв, у статті проаналізовано та систематизовано їхні основні способи відтворення, попередньо розглянувши та дослідивши праці відомих українських науковців. Виокремлено три основні прийоми відтворення власних назв – це транскрипція, транслітерація і калькування. У праці наведені приклади використання цих прийомів, описані їхні переваги та недоліки. Варто зазначити, що вибір способу відтворення тієї чи іншої назви залежить від перекладача та контексту, з яким доводиться мати справу.

У статті викладено детальний аналіз використання трьох основних способів відтворення власних назв, використовуючи матеріали українського перекладу франшизи «Зоряні війни». В аналізі також враховані особливості кіноперекладу і розглянуто декілька способів перекладу певних назв. Наведені приклади демонструють, що правильна та грамотна систематизація теорії допомагає швидше й ефективніше визначити адекватний вибір прийому, а також значно полегшує роботу перекладача при такій великій кількості власних назв.

Ключові слова: наукова фантастика, кінопереклад, власна назва, транскрипція, транслітерація, калькування.

Every year the science fiction genre is becoming even more popular in Ukraine and therefore the need for translation of such products in English is growing. Currently active work is underway to ensure a decent representation of books and films of this genre on the Ukrainian market. In the process of translating science fiction, one can encounter many controversial and difficult issues, in particular, the rendering of proper names. Despite the large number of available materials devoted to the study of various aspects of rendering proper names, it is necessary to systematize the theory and consider specific examples of the theory application, in particular in the field of film translation.

The article examines the basic definition of the term “science fiction” and how this genre developed from literary to cinematic and also indicates why the “Star Wars” movies are one of the most prominent genre representatives.

Since these movies contain a large number of proper names, the article analyzes and systematizes their rendering methods, having previously considered and researched the works of famous Ukrainian scientists. There are three main rendering methods –transcription, transliteration and calque. The examples of using these methods are mentioned and

there is a description of their advantages and disadvantages. It is worth noting that the choice of the rendering method of a particular proper name depends on the translator and the context with which one has to deal.

The article presents a detailed analysis which describes the usage of three main rendering methods of proper names, using the materials of the Ukrainian "Star Wars" translation. The analysis also takes into account the peculiarities of film translation and considers several ways of translating certain proper names. The given examples demonstrate that the correct and competent theory systematization helps to faster and more effectively determine the most suitable rendering choice and also greatly facilitates the translator's work with such a large number of proper names.

Key words: science fiction, film translation, proper name, transcription, transliteration, calque.

Наукова фантастика – це літературний і кінематографічний жанр, який базується на спекулятивних чи суперечливих наукових відкриттях або розробках, змінах навколишнього середовища, космічних подорожах або житті на інших планетах, що формує провідну частину сюжету й другорядні сюжетні лінії [7, с. 112]. Цей жанр почав активно розвиватися ще у XIX ст. та дотепер щороку виходять сотні книг та фільмів, які висвітлюють науково-фантастичну тематику. Кожен твір приносить у жанр щось своє, зокрема у сфері лінгвістики – це нові слова та терміни.

Актуальність даної теми полягає в тому, що сьогодні проблема перекладу власних назв у творах науково-фантастичного жанру потребує глибшого дослідження. З огляду на те, що кількість таких творів невідомо зростає, зростає і потреба у детальному аналізі та вивченні висвітленої проблеми. Це допоможе розробити ефективні перекладацькі прийоми, щоб якомога адекватніше передати власні назви в аудіовізуальних творах науково-фантастичного жанру.

Метою цієї статті є визначення та аналіз способів перекладу власних назв у науково-фантастичних творах на матеріалі перекладу фільмів «Зоряні війни».

Зробивши значний стрибок від літератури до кіно на початку 1900-х років, наукова фантастика досягла нових вершин. Те, що розпочалося з письменницької уяви, процвітало в об'єктиві камери і з цього жанру почали виникати нові та захопливі піджанри. Десятки популярних науково-фантастичних романів були екранізовані й перетворювали уявне у візуальне. Режисери не лише знімали адаптації, а покращували та доповнювали жанр історіями, які відображали реалії життя у фантастичних і футуристичних образах. Такі фільми, як «Планета мавп», «Той, хто біжить по лезу» та «Термінатор», відіграли неймовірно важливу роль у створенні наукової фантастики як канону, який постійно розвивається, з власним набором ідей, стилів, характеристик і різноманітними шляхами взаємодії з глядачами.

Незважаючи на популярність науково-фантастичних фільмів, це не завжди було так, адже інші сучасні жанри та піджанри повсякчас конкурували та витісняли їх. Повернення наукової

фантастики на екрани є результатом багаторічної кінематографічної трансформації та десятків науково-фантастичних фільмів, які вийшли за звичні рамки та відкрили новий простір для розвитку. Кожне десятиліття приносило нові фільми, тенденції, ідеї та способи уявити майбутнє людства. Одним із таких фільмів був «Зоряні війни: Нова надія», який мав величезний вплив не лише на жанр наукової фантастики, а й кінематограф і світову поп-культуру.

Франшиза «Зоряні війни» домінувала в кіноіндустрії з моменту свого дебюту в 1977 році, навіть під час багаторічних перерв між фільмами. Оригінальний фільм і два його сиквели стали безпрецедентними хітами і завдяки своєму успіху вони створили шаблон для сучасних блокбастерів. Його використовують як прототип та джерело натхнення майже для кожного високобюджетного бойовика з візуальними ефектами. Протягом десятиліть кіносага «Зоряні війни» та багато її похідних фільмів, серіалів та спінофів формували вигляд сучасного Голлівуду, зосередивши увагу усієї індустрії навколо візуальної складової і фільмів-блокбастерів, які стали частиною масової культури і комерції. Певною мірою «Зоряні війни» змінили Голлівуд, використовуючи свій власний образ.

Якщо ж мова йде про внесок у науково-фантастичний жанр, «Зоряні війни» подарували світові новий незабутній всесвіт, неповторних персонажів, захопливу історію, видовищні космічні подорожі та багато іншого. Усі ці аспекти пов'язує використання великої кількості власних назв, що є характерним для цього жанру.

Власне ім'я (онім) визначається як слово, словосполучення або речення, яке служить для виділення іменованого ним об'єкту з ряду подібних, індивідуалізуючи та ідентифікуючи цей об'єкт, і виконує функцію індивідуалізуючої номінації – це особливе, індивідуальне позначення предмета незалежно від ситуації і без обов'язкових уточнюючих визначень [1, с. 34].

О. В. Бока називає власні назви своєрідними культурно-історичними та мовними індексами, джерелом вивчення лексичного багатства мови, оскільки вони відображають назви предметів та понять і є специфічними для певної країни або

нації [2, с. 16]. Завдання перекладача зводиться до того, аби лексичним багатством мови перекладу відтворити специфіку поняття, закодованому у власній іншомовній назві.

Власні назви посідають важливе місце у художніх творах чи фільмах, адже часто вони надзвичайно чітко характеризують свого референта. Таким чином, саме ім'я певного персонажа чи назва місця дії дають можливість читачеві або глядачеві зрозуміти задум автора.

Письменник або сценарист часто підбирають власні назви тоді, коли сюжет, ідейно-тематичне спрямування твору, поведінка та характер персонажів вже визначені. Обираючи імена, що натякають на певні події, персонажів, попередні твори, автор покладається на обізнаність та фонові знання читача або глядача, який має розгледіти повідомлення, що він намагався передати.

Під час вибору імен для героїв свого твору письменник або сценарист зважають також на фонемний і морфемний склад, які спроможні передавати додаткові емоційно-експресивні відтінки. Тому автор звертається до реального іменника, використавши який можна повідомити інформацію про національність, вік та соціальний статус персонажа, а інколи навіть охарактеризувати його в цілому.

Переклад власних назв є непростим завданням як для перекладачів-початківців, так і для фахівців із багаторічним досвідом. Складність цього завдання полягає у виборі правильного способу перекладу. Обов'язково потрібно пересвідчитися чи переклад цієї власної назви вже існує. Для цього можна використовувати словники чи інтернет-джерела. Якщо власна назва є маловідомою чи авторською, її треба перекласти самостійно.

Проблеми при перекладі власних назв зумовлені тим, що вони відносяться до безеквівалентної лексики. Так, на думку П. Ньюмарка, власні імена передають енциклопедичну інформацію, у них немає ні семантичного значення, ні додаткової конотації, тому найбільш оптимальний спосіб їх перекладу – відтворення графічної оболонки слова з мови першотвору на мову друготвору [8, с. 83]. Насправді ж, власні назви стосуються конкретного об'єкта і виконують символічну функцію. Ім'я героя реалізується через його звучання і морфологічне оформлення, тобто має характерологічне застосування, є елементом характеристики персонажа. Тому, при перекладі власних імен важливо з'ясувати їх семантику, якій перекладач та редактор перекладу повинні приділити найбільшу увагу в процесі адаптації мовою друготвору.

Також варто зазначити, що власні назви не лише виконують називну функцію, а й передають певне значення. Перекладацький аналіз власних назв передбачає вивчення їхньої структури і семантики, урахування позамовного оточення – культурно-історичної інформації та комплексу різноманітних асоціацій. Семантика антропоніма відображає головні риси персонажа, тому є важливою для розуміння як загального контексту, так і міжкультурних алюзій.

Ознайомившись із різними підходами щодо відтворення власних назв, зокрема таких відомих дослідників як І. В. Корунець [6, с. 30] та В. І. Карабан [4, с. 55], можна зробити висновок, що найчастіше для перекладу власних назв використовують транскрипцію, транслітерацію, калькування або поєднання цих способів.

1. Транскрипція. Транскрибування полягає у фонетичній передачі іноземних власних назв, орієнтуючись на максимальне відтворення звучання оригінального слова. Варто зазначити, що не всі звуки мають свої точні еквіваленти в тій чи іншій мові, тому існують різні варіанти транскрипції. Зазвичай обирається той переклад, який є найбільш наближеним до норм та правил української мови.

За допомогою цього способу відтворюють імена та прізвища людей, назви географічних об'єктів, небесних тіл, установ, організацій, фірм, готелів, ресторанів, газет, журналів, сценічних постановок тощо [4, с. 57]. Наприклад:

Brighton – Брайтон;
New York – Нью-Йорк;
Times – Таймс;
Manchester – Манчестер;
Lord Renly – Лорд Ренлі.

2. Транслітерація. Згідно з визначенням М. С. Зарицького, транслітерація – це переклад на рівні графем, політерне відтворення назв літер однієї системи письма назвами літер іншої системи письма [3, с. 36]. Цей метод є ефективним тоді, коли дві мови використовують різні графічні системи для запису слів. Тобто графічні одиниці однієї мови передаються за допомогою графічних одиниць-відповідників іншої. Серед переваг транслітерації можна зазначити її простоту, можливість застосувати додаткові знаки та меншу кількість неоднозначностей.

За допомогою транслітерації іноземні власні імена та географічні назви відтворюють літерами української абетки, не враховуючи при цьому особливості вимови:

Barbara – Барбара;
Walter – Вальтер;

Hudson – Гудзон;

Andorra – Андорра тощо.

Також ще одним прийомом відтворення онімів є транспозиція. При транспозиції слово передається в українській мові за допомогою тих самих лексичних засобів, які використовуються у вихідній мові. Зазвичай це стосується варіантів імен, висхідних до імен-прототипів, які мають біблійське, грецьке або латинське походження:

Adam – Адам;

David – Давид;

Thames – Темза.

3. Калькування. Калькування – це дослівний переклад власної назви по частинах із подальшим складанням цих частин в одне ціле:

Cape of Good Hope – Мис Доброї Надії;

New South Wales – Новий Південний Уельс;

Supreme Court – Верховний Суд тощо.

При використанні цього способу відтворення часто необхідно застосовувати певні трансформації, бо, на відміну від попередніх способів, калькування не завжди є простою механічною операцією. Змінам нерідко підлягають афікси, відмінкові форми, порядок та кількість слів у словосполученнях, синтаксичний чи морфологічний статус слів та ін.

Отже, перекладачеві варто надавати перевагу точності та естетичності перекладу. Суть перекладу полягає в тому, щоб донести певну інформацію, а якщо вона неповна (що часто трапляється, коли перекладач користується транслітерацією чи транскрипцією), чи має важкий для сприйняття формат (що інколи стається внаслідок застосування калькування), то такий переклад можна вважати невдалим. Тому поєднання двох методів перекладу в таких випадках є найкращим способом, проте необхідність розгортання або згортання структури оригіналу може ускладнювати завдання.

Вивчивши та проаналізувавши основні типи відтворення власних назв, розглянемо як ці способи застосовуються при перекладі творів науково-фантастичного жанру, зокрема на прикладі перекладу «Зоряних війн».

Приклади використання транскрипції

Власні імена:

Luke Skywalker – Люк Скайвокер

Anakin Skywalker – Енакін Скайвокер

Щоправда в анімаційному серіалі «Війни клонів» це ім'я відтворили як *Анакін*, тобто використали спосіб транслітерації. Обидва варіанти можна вважати прийнятними, однак перший – милозвучніший для української мови.

Darth Vader – Дарт Вейдер

Darth Maul – Дарт Мол

Цей приклад є подібним до одного з попередніх, адже при появі цього персонажа у «Війнах клонів», його називають *Моулом*, використавши транслітерацію у процесі перекладу. Цей варіант не є прийнятним, оскільки він не відповідає правилам орфографії української мови та створює проблему із ліпсингом.

Count Dooku – Граф Дуку

Назви істот:

wookiee – вуки

jedi – джедай/джедаї

Це слово створене творцем франшизи Джорджем Лукасом. Так називають персонажів, які є адептами ордену лицарів-миротворців. Складність цього слова полягає у тому, що воно має незмінну форму множини й українською мовою можливі два варіанти *джедай* або *джедаї*. У даному випадку варто опиратися на контекст, який може слугувати підказкою. Зокрема назва VIII епізоду *Star Wars: The Last Jedi* демонструє цю проблему. Переглянувши фільм, ми розуміємо, що мова йтиме про щонайменше двох останніх представників Ордену, тому переклад «*Зоряні війни: Останні джедаї*» є виправданим.

Назви планет:

Tatooine – Татуїн

Naboo – Набу

Kashyyyk – Кашиїк

Coruscant – Корусант

Приклади використання транслітерації

Власні імена:

Boba Fett – Боба Фетт

Han Solo – Хан Соло

Obi-Wan Kenobi – Обі-Ван Кенобі

Finn – Фінн

Padmé Amidala – Падме Амідала

Назви істот:

Rancor – Ранкор

java – джава

twi'lek – твілек

gungan – гунган

sith – ситх/ситхи

Схожа проблема постає при перекладі слова *sith*. Ці герої є адептами темної сторони Сили і протиставляються джедаям. Це слово також має незмінну форму множини, тому українською його можливо відтворити як *ситх* або *ситхи*. У такому разі перекладачам допомагає контекст. Наприклад, назва III епізоду *Star Wars: Revenge of the Sith* має схожу проблему, що і вищезгадана назва VIII епізоду. При перегляді фільму стає зрозуміло, що мова йде про повернення прибічників темної сторони,

які прагнуть помсти після нищівної поразки, тому переклад «Зоряні війни: Помста ситхів» є адекватним. Щоправда при відтворенні цього слова можна застосувати і спосіб транскрибування – *sith/sithi* (як зі словом *Darth – Дарт*). У цьому випадку обидва варіанти мають право на існування.

Назви планет:

Alderaan – Альдераан/Алдераан

Endor – Ендор

Kamino – Каміно

Ryloth – Рілот

Приклади використання калькування

Назви істот:

stormtrooper – штурмовик

clone trooper – клон/клон-штурмовик/солдат-клон

bounty hunter – мисливець за головами

Назви космічних суден:

Millenium Falcon – Тисячолітній Сокіл

Death Star – Зірка Смерті

Slave I – Раб I

Назви держав:

Galactic Republic – Галактична Республіка

Galactic Empire – Галактична Імперія

New Republic – Нова Галактична Республіка

First Order – Верховний Порядок

Власні імена:

C3PO – СЗПО (Сі-три-Пі-О)

R2-D2 – Р2-Д2 (Ар-два-Де-два)

Загалом усі назви дроїдів та інших допоміжних механіків відтворюються за допомогою калькування, а також транскрипції – зберігається вимова латинських літер (*R7 – Р7, R4 – Р4* тощо).

Отже, для перекладу власних назв найчастіше використовуються такі прийоми: транскрипція, транслітерація, калькування або поєднання цих способів. Підсумовуючи вищенаведений аналіз, можна стверджувати, що ці способи адекватно відтворюють власні назви, які є однією із характерних рис творів науково-фантастичного жанру. Адекватний вибір прийому відтворення власних назв залежить від мовної та професійної компетентності, а також фонових знань перекладача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Альшина К. О. Способи перекладу «промовистих» імен у художній літературі (на матеріалі англійського та українського перекладів науково-фантастичних творів І. Єфремова). Збірник наукових праць Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Мовні і концептуальні картини світу. 2013. Вип. 46 (1). С. 33–42.
2. Бока О. В. Власні імена як компресовані тексти-носії когнітивної інформації. Вісник СумДУ. Сер. Філологія. 2008. №1. С. 15–19.
3. Зарицький М. С. Переклад : створення та редагування. Київ : Парламентське видавництво, 2004. 120 с.
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
5. Карпенко. О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики. Одеса : Астропринт, 2006. 325 с.
6. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Вінниця : Нова книга, 2003. 448 с.
7. American Heritage Dictionary of the English Language, Fifth Edition by the Editors of the American Heritage Dictionaries. Boston, MA : Houghton Mifflin Harcourt, 2015. 2112 p.
8. Newmark P. A Textbook of Translation. New York : Prentice Hall, 1988. 402 p.